

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები. სპეციალური გამოშვება:
დავით აღმაშენებელი და მისი ეპოქა.
თბილისი. 2012

ანდრო გოგოლაძე, მედეა გოგოლაძე

დავით აღმაშენებლის ხელისუფლების ცენტრალიზაციის ერთი ასპექტი

დავით აღმაშენებელმა ხელისუფლების ცენტრალიზაციის მიზნით სახელმწიფო კანცლერის-მწიგნობართუხუცესის და ჭყონდიდელის თანამდებობა გააერთიანა. 1118 წელს, გიორგი მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელის გარდაცვალების შემდეგ, კერძოდ, 1118-1124 წლებში, ბუნდოვანია, თუ ვინ იყო ამ თანამდებობის მქონე პირი. წყაროების მონაცემებით ჩანს, რომ ჯერ კიდევ დავითის სიცოცხლეში ეს ორი პატივი ყოველთვის ერთიანი არ ყოფილა. როგორც ცნობილია, გიორგის შემდეგ ეს თანამდებობა მის დისშვილ სვიმონს ეჭირა, მაგრამ არ ჩანს, რომ მას მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელის სახელო 1118 წელსვე ან მის ახლო ხანებში მიეღო. ამ პატივს ის მოგვიანებით, 1124 წლიდან, ფლობს. ამაზე მიაჩნება დავით აღმაშენებლის ანდერძი შიომღვიმისადმი და დავითის ისტორიკოსის თხზულება.

სვიმონი პირველად მოხსენიებულია დავითის ანდერძში, სადაც მეფე შიომღვიმის მონასტრის მოვლა-პატრონობას სათანადო წესით ავალებს მწიგნობართუხუცესს: „აწ სვიმეონ ბედიელ-ალავერდელისა იყოს შევედრებულ. რაცა საქმე და საურავი მათი იყოს, იგი იყვოფოდის, რომელსა ჩუჴნ ვერ მივიწინეთ. და შემდგომად მისსა, თუ მისსა ადგილსა, ამითვე წესით სხუად მწიგნობართ-უხუცესი იყოს, იგი იურვოდის“.¹ როგორც ვხედავთ, სვიმონი აქ მოხსენიებულია ბედიელ-ალავერდელად, რომელიც ამავე დროს მწიგნობართუხუცესი იყო. ეს ანდერძი მეფეს შირვანზე ლაშქრობის წინ აქვს დაწერილი.²

¹ ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი. ანდერძი დავით მეფისა მღვიმისადმი. შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს თ. ენუქიძემ, ვ. სილოგავამ, ნ. შოშიაშვილმა. ტ. I. თბ. 1984, გვ. 58.

² ანდერძის დათარიღების შესახებ ქართულ ისტორიოგრაფიაში სხვადასხვა მოსახრება არსებობს. თ. ჟორდანიას, ს. კაკაბაძე და ი. დოლიძე ანდერძს 1123 წლით ათარიღებენ. იხ. Ф. Жордания. Завещание царя Давида Возобновителя, данное Шио-Мгвимской лавре в 1123 г. Тифлис 1895, გვ. 33-34; ს. კაკაბაძე. ანდერძი დავით აღმაშენებლისა, შიომღვიმისადმი დაწერილი. თბ. 1912, გვ. 1; ი. დოლიძე. ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. II. თბ. 1965, გვ. 12. რ. მეტრეველი და ვ. სილოგავა – 1124 წლით. იხ. რ. მეტრეველი. დავით აღმაშენებელი. თბ. 1990, გვ. 24-25; ვ. სილოგავა. ანდერძი დავით აღმაშენებლისა შიომღვიმისადმი. თბ. 2003. ჩვენ ვვარაუდობთ, რომ ანდერძი შედგენილი უნდა იყოს 1123-24 წლებში. იხ. ა. გოგოლაძე. დავით აღმაშენებლის ანდერძი შიომღვიმისადმი. თბ. 2001, გვ. 24;

მეორე წყარო, რომელშიც სვიმონი ბედიელ-ალავერდელად და მწიგნობართუხუცესად არის მოხსენიებული, დავითის ისტორიკოსის თხზულებაა. როდესაც დავით მეფემ დაიპყრო: „სრულად ყოველი შარვანი... და განმგებულად და ზედამხედველად ყოველთა საქმეთა მანდაურთა აჩინა მწიგნობართუხუცესი თვის სვიმონ, ჭყონდიდელი მთავარეპისკოპოსი, მაშინ ბედიელ-ალავერდელი“.³ ამგვარად, დაპყრობილი შირვანის გამგებლად მეფემ დანიშნა სვიმონ მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელი, რომელიც მაშინ, 1124 წელს, ბედიელ-ალავერდელი იყო, რაც ნიშნავს, რომ იგი ჯერ ბედიელ-ალავერდელი იყო და შემდეგ მიიღო ჭყონდიდელი. რაც შეეხება მის მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელად მოხსენიებას, მემატიაზე მას თანადროულ პერიოდში აფიქსირებს.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ საკითხთან დაკავშირებით განსხვავებული მოსაზრებები არსებობს. ნ. ბერძენიშვილის აზრით, 1123 წელს სვიმონი ჯერ კიდევ ბედიელ-ალავერდელია და მწიგნობართუხუცესი, ხოლო 1125 წელს ის უკვე ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესია. მისი ვარაუდით, 1118-1125 წლებში ჭყონდიდელი ვიღაც უცნობი პირი ყოფილა და არცთუ სასურველი დავითისთვის, ხოლო მის შემდეგ მეფემ ეს სახელო თავის ერთგულ სვიმონს ჩააბარა, რომელსაც ამის გამო ბედიელ-ალავერდელიობისთვის თავი დაუნებებია.⁴ ი. ანთელავა იზიარებს ნ. ბერძენიშვილის მოსაზრებას, რომ ჭყონდიდელი სხვა პირია და არა სვიმონი, მაგრამ არ ეთანხმება მას, თითქოს ჭყონდიდელი დავითისათვის არასასურველი პირი ყოფილიყო, მითუმეტეს, რუის-ურბნისის კრების შემდეგ. მკვლევარის ვარაუდით, გიორგის გარდაცვალების დროს სვიმონი ბედიელ-ალავერდელია და ვინაიდან იგი უკვე მართავდა ორ უმნიშვნელოვანეს ეპარქიას და ჰქონდა არქიეპისკოპოსის იერარქიული პატივი, მეფეს იმ მომენტისათვის აღარ ჩაუთვლია საჭიროდ მისთვის, მაინცდამაინც ჭყონდიდელის თანამდებობა მიეცა.⁵ ნ. შოშიაშვილს მიაჩნია, რომ სვიმონ ბედიელ-ალავერდელი-მწიგნობართუხუცესი ამავე დროს ჭყონდიდელიც იყო 1118 წლიდან და მეფემ ჭყონდიდელს დაუქვემდებარა ეს ორი ეპარქია. იგი აღნიშნავს, რომ მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელი მოგვიანებით სხვა ეპარქიებსაც ითავსებდა: XII საუკუნის ბოლოს მიქაელ კათალიკოზი მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელი და სამთავნელიც იყო, ხოლო XIII საუკუნის შუა წლებში ბასილი მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელ-უჯარმელი.⁶ რ. მეტრეველის მოსაზრებით, სვიმონი 1118 წლიდან მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელია, ხოლო 1124 წლიდან – ბედიელ-ალავერდელიც. მისი ვარაუდით, სწორედ ამ ხანებში უნდა მიემატებინათ სვიმონისათვის ბედიელ-ალავერდელის ეპისკოპოსის კათედრაც.

³ დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი. ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისა. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით სიმონ ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბ. 1955, გვ. 345.

⁴ ნ. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები. ტ. III. თბ. 1960, გვ. 11.

⁵ ი. ანთელავა. საქართველოს ცენტრალური და ადგილობრივი მმართველობა XI-XIII სს. თბ. 1983, გვ. 107-108.

⁶ ნ. შოშიაშვილი. ჭყონდიდელი. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია (ქსე). ტ. 11. თბ. 1987, გვ. 409.

მკვლევარი არ იზიარებს ნ. ბერძენიშვილის აზრს, ჭყონდიდელად დავითისთვის არასასურველი პირის არსებობის შესახებ; „ესოდენ დიდი საეკლესიო თანამდებობის პირის ჭყონდიდელის წყაროებში მოუხსენებლობა, მით უმეტეს თუ ეს უკანასკნელი იმდენად გავლენიანი იყო, რომ დავით აღმაშენებლის ნების წინააღმდეგ იქნა დანიშნული, ალბათ, უნდა გამოვირიცხოთ“.⁷ ვ. სილოგავა ამ პრობლემას ასე წარმოიდგენს: „1118 წელს, გიორგი ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესის გარდაცვალების შემდეგ, მწიგნობართუხუცესობა დავითმა მისცა გიორგის დისწულს სვიმონს, რომელიც იმ დროს ბედიელ-ალავერდელი იყო. ამის გამო ჭყონდიდლობა ერთხანს დაშორებული აღმოჩნდა მწიგნობართუხუცესობისაგან და არა დავით მეფისათვის არასასურველი კანდიდატის მიერ მისი მიტაცების გამო. როგორც ჩანს, უნდა ვივარაუდოთ, რომ დავით აღმაშენებლისათვის მთავარი და მნიშვნელოვანი იყო, მწიგნობართუხუცესობა ჰქონოდა შეერთებული მაღალი რანგის მღვდელმთავარს და ამით გაეწია კონტროლი საეკლესიო ცხოვრებისათვის და არა პირიქით – მაღალი რანგის საეკლესიო ხელისუფლება ყოფილიყო შეერთებული მწიგნობართუხუცესობასთან“.⁸ მეცნიერის ვარაუდით, ჭყონდიდელის ინსტიტუტი ფუნქციონირებს და როცა ის გამოთავისუფლდება, გადაეცემა სვიმონ მწიგნობართუხუცეს ბედიელ-ალავერდელს.⁹

ნ. ბერძენიშვილი ბედიელ-ალავერდელის ინსტიტუტის დაარსებას დავით აღმაშენებლის უადრესად მნიშვნელოვან სახელმწიფოებრივ ღონისძიებათა რიცხვს მიაკუთვნებს,¹⁰ თუმცა რატომ შეცვალა დავითმა ჭყონდიდელი ბედიელ-ალავერდელით, ანდა რატომ აღარ ვხვდებით ამ გაერთიანებული სახელის ინსტიტუტს დავითის შემდგომ, წყაროები ამის შესახებ არაფერს გვაუწყებს.

რას უნდა ნიშნავდეს დავით აღმაშენებლის ეს ღონისძიება? სავარაუდოდ, სვიმონი მწიგნობართუხუცესობამდე აყვანილი იყო ბედიელ-ალავერდელის პატივში და ჭყონდიდელის სახელის დამატება დავითმა საჭიროდ არ ჩათვალა, რამეთუ არსი ამ ინსტიტუტისა ამით მაინც არ იცვლებოდა. როგორც ცნობილია, იდეა საერო და საეკლესიო თანამდებობების გაერთიანებისა მდგომარეობდა ეკლესიაზე ცენტრალური ხელისუფლების გავლენის მოპოვებაში. ამდენად, არსი ამ პოლიტიკისა არ იცვლებოდა მწიგნობართუხუცესობასთან ჭყონდიდელის სახელო იქნებოდა მიერთებული, თუ ბედიელ-ალავერდელისა, ესეც ხომ საერო და სასულიერო ხელისუფლების გაერთიანება იყო. ჩვენი აზრითაც, 1118-1124 წლებში ჭყონდიდელად დავითისთვის მიუღებელი პირის ყოფნა არადადამაჯერებელია. უბრალოდ, ეს პატივი სვიმონს მაშინ არ რგებია. ასევე, არ ჩათვალა მეფემ საჭიროდ ჩვენთვის უცნობი ჭყონდიდელი მწიგნობართუხუცესად დაესვა. თანაც, სვიმონი გიორგის დისშვილი იყო

⁷ რ. მეტრეველი. დავით IV აღმაშენებელი, გვ. 142-144.

⁸ ვ. სილოგავა. ანდერძი დავით აღმაშენებლისა შიომღვიმისადმი, გვ. 34.

⁹ ვ. სილოგავა. ანდერძი დავით აღმაშენებლისა შიომღვიმისადმი, გვ. 34-35.

¹⁰ ნ. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები. ტ. VII. თბ. 1974, გვ. 29-30.

და შესაძლოა დავითმა ბედიელ-ალავერდელობაც საკმარისად მიიჩნია მწიგნობართუხუცესობასთან შესაერთებლად. საერთოდ, მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელის თანამდებობა ახალი შემოღებული იყო და ჯერ კიდევ მათი ერთმანეთისგან დროებით გაყრა არ ცვლიდა ამ სახელოს არსს. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ თანამდებობას იკავებდნენ საეკლესიო ეპარქიების პატივის მქონენი. როგორც ჩანს, გიორგი, უკვე ჭყონდიდელი იყო, როცა მიიღო მწიგნობართუხუცესობა. ასევე ჩანს სვიმონის შემთხვევაშიც, ის ჯერ ბედიელ-ალავერდელია და შემდეგ მწიგნობართუხუცესი. აღსანიშნავია, რომ დავითის ისტორიკოსის თხზულებაში გიორგი პირველად ჭყონდიდელად არის მოხსენიებული, მერე მწიგნობართუხუცესად და ზოგჯერ მხოლოდ ჭყონდიდელად. რუის-ურბნისის ძეგლისწერაში იგი მონაზვნად არის ნახსენები.¹¹ როგორც ცნობილია, პირველად გიორგი მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელის თანამდებობაზე დასახელებულია 1110 წლის ამბების დროს, როცა ქართველებმა სელჩუკებს წაართვეს სამშვილდე.¹² საერთოდ, ანდერძში სვიმონის მოხსენიებამდე, 1124 წლამდე, არ ჩანს, თუ ვინ იყო 1118-1124 წლებში მწიგნობართუხუცესი და ეჭირა თუ არა ვინმეს ის სვიმონ ბედიელ-ალავერდელამდე – ეს საკითხიც ცნობების არარსებობის გამო ბუნდოვანია.

ერთი რამ ნათელია, დავით აღმაშენებლის ზემოთ აღნიშნული სახელმწიფოებრივი აქცია, რომელშიც ხელისუფლების ცენტრალიზაციის, და ქვეყნის გაერთიანების პოლიტიკური მიზნები იყო ჩადებული, ბევრად მეტს მოიცავდა როგორც ტერიტორიული, ასევე იდეოლოგიური თვალსაზრისით. მან საქართველოს კანცლერის, მწიგნობართუხუცესის თანამდებობას შეუერთა ორი დიდი საეპისკოპოსო სახელო: აღმოსავლეთ საქართველოში – ალავერდელის, დასავლეთ საქართველოში – ბედიელის. ამით, დავითს სურდა სამეფო ხელისუფლების გავლენის საზღვრების გაფართოება, რადგან მწიგნობართუხუცესი-ეპისკოპოსი მეფის სანქციით განაგებდა და კონტროლს გაუწევდა ქვეყნის როგორც პოლიტიკურ, ისე იდეოლოგიურ ცხოვრებას.

დავით აღმაშენებლის მემკვიდრეები მისი ცენტრალისტური პოლიტიკის გამგრძელებლები ვერ აღმოჩნდნენ და ხშირად უხდებოდათ უკანდახევა. შესაძლოა, ამიტომ იყო, რომ დავითის გარდაცვალების შემდეგ, სულ მალე მწიგნობართუხუცეს-ბედიელ-ალავერდელის ინსტიტუტი გაუქმდა და მწიგნობართუხუცესობა ისევ ჭყონდიდელობასთან შეაერთეს.

ნიშანდობლივია, აგრეთვე, მოგვიანებით აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს ეპარქიების ერთი პირის ხელში მოქცევა. თამარისდროინდელი მიქაელ კათალიკოზი მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელთან ერთად სამთავნელიც იყო. მართალია, მიქაელმა არათუ სამთავნელობა მიიტაცა, არამედ კათალიკოზის პატივთან ერთად მეფის კარის უმაღლესი ვაზირის თანამდებობაც, მაგრამ აქ ერთი რამ არის საინტერესო. ვხედავთ, რომ მოგვიანო სა-

¹¹ ი. დოლიძე. ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III, თბ. 1970, გვ. 126.

¹² დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი. ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისა, გვ. 331.

ნაშიც იყო ტენდენცია ერთმანეთისგან შორს მყოფი ეპარქიების ერთი პირის ხელში მოქცევისა.

ასევე XIII საუკუნის მწიგნობართუხუცეს-ჰყონდიდელი ბასილიც უწარმელი ეპისკოპოსის პატივს ფლობს. აქაც ჰყონდიდელი ამავე დროს უწარმელიცაა. აქაც იმავე ტენდენციას ვხვდებით. აქ არ ჩანს, ეს ტენდენცია იყო თუ არა დავითის პოლიტიკის გაგრძელება, მით უფრო, რომ ამ ორივე ისტორიულ პიროვნებას საკმაოდ სერიოზული პრობლემები ჰქონდა როგორც სამეფო კართან, ასევე საეკლესიო წრეებთან, მაგრამ, უნდა ვივარაუდოთ, რომ ეს იდეა, რომელიც დავით აღმაშენებელმა წამოაყენა და განახორციელა, უკვალოდ არ გამქრალა და მისი მეფობის შემდგომაც ვხვდებით მსგავს მოვლენებს, თუმცა ცენტრალური ხელისუფლების გავლენის შემცირებული საზღვრებით.

Andro Gogoladze, Medea Gogoladze

**ONE ASPECT OF CENTRALIZATION OF POWER BY DAVID
AGMASHENEBELI**

(Summary)

David Agmashenebeli, in order to centralize the power, united the positions of the state chancellor, mtsignobartukhutsesi, and chkondideli (bishop of Chkondidi in Western Georgia). The first mtsignobartukhutsesi-chkondideli was Giorgi and after his death up to 1124 it is not clear who was the person who occupied these two positions. The testament of David to Shiomgvime monastery refers to mtsignobartukhutsesi-bedieli (bishop of Bedia in Western Georgia)-alaverdeli (bishop of Alaverdi in Eastern Georgia) Svimon, instead of mtsignobartukhutsesi-chkondideli. Historian of David IV in his work “The Life of King of the Kings David” also mentions Mtsignobartukhutsesi-Bedieli-Alaverdeli Svimon.

It is noteworthy that later, some of the Eastern and Western Georgian eparchies were held by the same person. Thus, ex. Michael, the catalicos of Tamar’s period was simultaneously mtsignobartukhutsesi-chkondideli and bishop of Samtavisi in Eastern Georgia. Likewise Basil, mtsignobartukhutsesi-chkondideli of the 13th century had honor to occupy the post of bishop of Ujarma in Eastern Georgia. Here again we meet the same tendency. By this action king David Agmashenebeli pursued to implement his goals – to centralize the power and to unite the state. He added to the position of mtsignobartukhutsesi two more positions – that of Alaverdeli and Bedieli. Thus he created joint secular and church authority devoted to him.